Nærturområdet Nidelva

Nidelva - et elveløp på ca. 22 kilometer, fra Selbusjøen til Trondheimsfjorden. Langs store deler av vassdraget kan man gå til fots på begge sider, delvis også sykle, men elva byr også på endel vanskelige passasjer. Kanopadling er mulig i deler av elva under normale vann- og strømforhold.

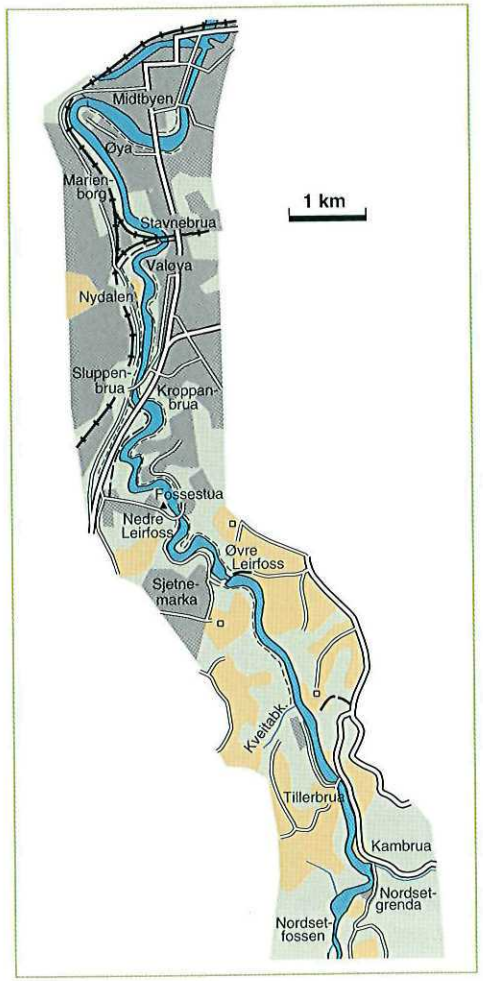

Med et fall på ca. 160 meter på to mil er det lett å oppfatte Nidelva som ei travel elv, med store fosser og drivende stryk. Men Nidelva har også sine rolige partier, med langstrakte vannspeil like stille og vakre som sangen vil ha det til.

Nidelva er ei gjennomregulert elv, men likevel lunefull og skiftende som elver i naturlig tilstand. Når vi her skal beskrive turområder langs elva, må det tas forbehold om vårflom og at stiene i perioder kan stå under vann. Terrenget langs elva er svært variert og byr ofte

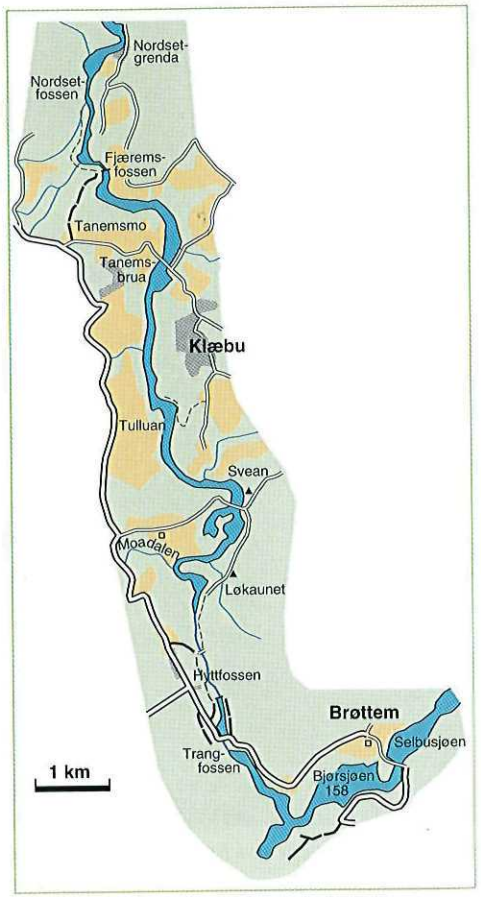

Nedre Leirfoss fotografert av Erik Olsen i slutten av 1890-årene. På motsatt side står den nybygde Fossestua.
(Originalen i Universitetsbiblioteket i Trondheim.)

på motstand og bratte problemer som tvinger oss til å bøye av og ta lange omkroker. Stort sett er det tett og frodig vegetasjon ned til bredden, med buktende fiskerstier gjennom olderskogen, men enkelte steder når kulturlandskapet helt ned til vannet. Enkelte partier, både i Klæbu og spesielt nedenfor Nedre Leirfoss er det i seinere år lagt til rette for publikum med til dels gode turstier som også kan sykles.

Kart: Trondheim 1621 IV og Støren 1621 III, målestokk 1:50 000, Trondheimskartet, målestokk 1:20 000.

Fra Brøttem til Svean

Noe markert utløp fra Selbusjøen har Nidelva ikke Etter at kraftverksdammen i Hyttfossen ble bygd omkring 1925 er Nidelva normalt et sammenhengende vannspeil til fossen. Men det er naturlig å sette sundet nedenfor Brøttem gård som selve utløpet og regne Bjørsjøen med til elva. Før vi kommer ned til brua over dette sundet, krysser vi ei betongbru over en smal kanal mellom Selbusjøen og Bjørsjøen, bygd i forbindelse med reguleringa. Fra Brøttem er det mulig å gå på begge sider av "elvesjøen". På sørsida kan vi følge skogsbilveien et langt stykke, men etter et flatt myr- og skogparti blir passasjen kompli-

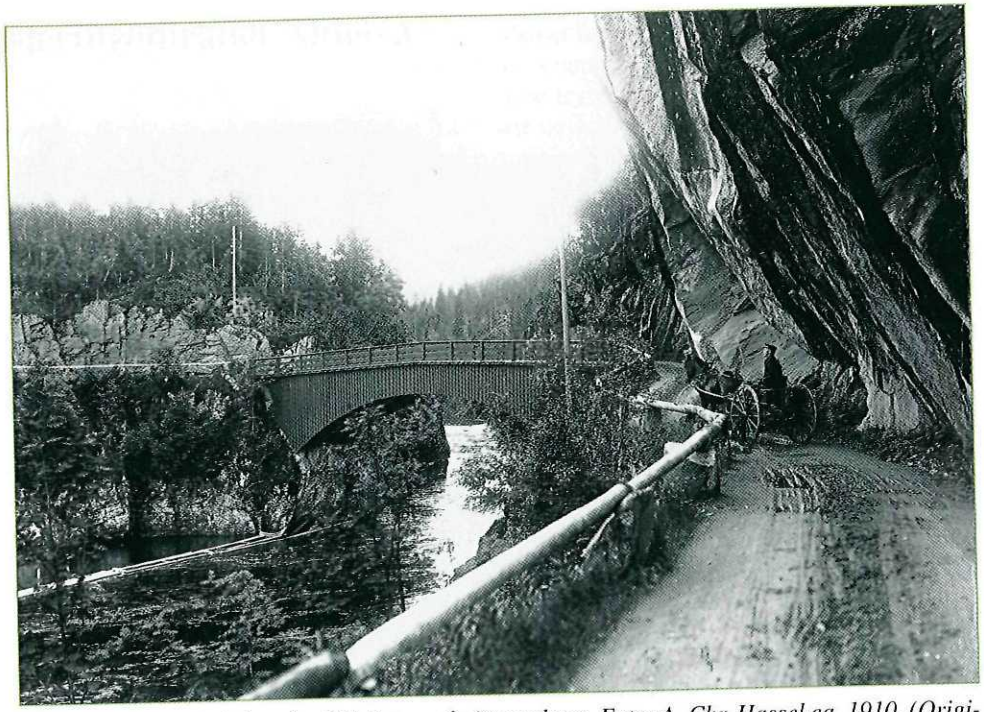

Ved Trangfossen i Klæbu, der Nidelva er på sitt smaleste. Foto: A. Chr. Hassel ca. 1910. (Originalen i Universitetsbiblioteket i Trondheim.)

sert forbi Trangfossen. Dette er stedet Nidelva engang etter istida brøt seg gjennom og tok veien nordover i stedet for vestover, ned Langdalen til Gaula. Forbi Trangfossen var det opprinnelig like umulig å komme på motsatt side av elva. Gerhard Schøning skrev om fossens «lodrette Muure», men her har forlengst brua gjort passasjen enkel for den som følger nordsida av elva, eller veien, fra Brøttem. På Schønings tid og enda mye lenger var den fem-seks meter smale Trangfossen virkelig en foss, som snart gikk over i den brede Hyttfossen. Fra Trangfossen kan vi i dag gå riksveien langs det rolige elvepartiet videre, så inn på første smale grusvei til høyre, gjennom skogen og ned til dammen på Hyttfossen. Bedre er det likevel å gå den gamle anleggsveien under bratthenget på østsida av elva, forbi inntaket til tunnelen ned til den eldste kraftstasjonen i Klæbu, Løkaunet, som ble satt i drift i 1926. (Om vi da ikke tar oss inn til bredden her etter en fin kanotur fra Brøttem.) Under normale, med nesten helt tørrlagt elveleie nedenfor demningen, er det mulig å utforske elvebunnen i fossen. En rekke store og små jettegryter gjør denne avstikkeren interessant. Det samme gjør sporene etter malmsmelting ved fossen på slutten av 1600-tallet (kobbermalm fra Skjøla) og store sagflisberg langs bredden etter det store Huitfeldt-sagbruket i tiårene før og etter århundreskiftet. Nedenfor Hyttfossen ser vi ei

Nedenfor Tanemsbrua «eier» markfiskeren en stripe land mellom åker og elv. Foto: Per Christiansen

ny gul stålbru over elvefaret. Brua innbyr til en fascinerende kryssing om elva går flomstor. Herfra er det god tursti høyt oppe i den bratte lia ned til Løkaunet kraftstasjon, der elva det meste av året ligger som en bakevje, innerst i neste vannspeil som strekker seg helt ned til Fjæremsfossen. Se rute K2 om mulighetene for kanotur her. Fra Løkaunet er det mulig å følge elvebredden ned til Svean, men også langs veien har vi en viss føling med elva. På denne elvestrekningen finnes for øvrig et fint og idyllisk sted på vestsida, med adkomst fra Moadalen. Sideveien fra riksveien tar av ved Folkets Hus og bringer oss ned til ei fin grasslette ved elva. Herfra er det også mulig å gå ned til brua på Svean.

Fra Svean til Nordsetfossen

«Paradisbakken» ble området rundt Svean engang kalt. Og vakkert er det her også i dag. Den store, skjemmende steinfyllinga fra Sveantunnelen er grodd til, elvebredden er grønn og innbydende, og vannet flyter rolig forbi den flate holmen midt ute på den blanke vassflata.

Begge sider av elva langs det stille partiet ned til Fjæremsfossen er mye brukt av fiskere. Stor ørret kan det vanke her, men vi kan naturligvis også ta turen uten fiskestang, så slipper vi problemet med å få den med oss gjennom skogen som for det meste står tett. Ved Tanemsbrua åpner det seg med dyrka-

mark et stykke, før elva snevrer seg sammen og gjør seg klar for en ny foss. På vestsida sier Tanemsåsen stopp for all ferdsel, og på østsida er det også bratt. På begge sider svinger veien seg et stykke fra elva her. Et alternativ er å «ta igjen» elva på østsida nedenfor Nordsetfossen, men en korttur på østsida mellom Fjæremsfossen og Nordsetfossen er også å anbefale. Til Fjæremsfossen, regulert i 1957, kan vi sykle ned fra Tanemsmoen. Herfra kan vi ta den bratte stien ned langs fossen, der det er mulig å foreta en ny jettegryteekspedisjon, og videre ta ned over gamle husmannstufter til det smale og hastige stryket som kalles Nordsetfossen - den eneste uregulerte fossen i elva. Her ber terrenget oss igjen om å snu.

Fra Nordsetfossen til Øvre Leirfoss

Så stilner elva og glir rolig videre et langt stykke. På østsida er terrenget fortsatt vanskelig, med en bratt grusmæl, tett olderskog og en bit med dyrkamark før Tillerbrua. Motsatt side er lettere å gå. Innmarka på Nordset går riktignok helt ned til elva nedenfor fossen, men i Nordsetgrenda kommer vi helt ned til bredden. Her er det eneste stedet før Nidarø at elva stryker forbi villahager. På grusveien bort til Kambrua har vi tett føling med elva, og like nedenfor kan vi gå ned på steinfyllingen som sist på 1970-tallet ble lagt opp som ny elvebredd i forbindelse med byggingen av Bratsberg kraftverk. Ned mot Tillerbrua er denne steinterassen asfaltert og elva, og elvefisket, slik gjort tilgjengelig for rullestolbrukere og handikappede for øvrig. Nedenfor brua har byen og teknikkens tidsalder satt sine brutale spor. Ytterst i rasgropa etter det store Tiller-raset i 1816, der 15 mennesker omkom, ligger SINTEFs branntekniske laboratorium og langstrakte oljefaseanlegg. Vi går likevel forbi på denne siden, for på østsiden stuper grusmælene nokså bratt. Her møtte ismassene havet før 10 000-12 000 år siden og store mengder grus ble avsatt på begge sider av den gamle elveosen. På vestsiden reiser grusbakkene seg også etter hvert, men byr ikke på noen hindringer. Steinen fra Bratsberg kraftverk er fylt ut mot elva ned til Kveitabekken, som må krysses før marsjen videre gjennom olderskogen langs bredden, som blir litt åpnere det siste stykket mot Øvre Leirfoss. Her faller vannet tungt og langt, og om våren er denne fossen fortsatt langt på vei den samme som engang trakk så mange turister, også etter utbyggingen i 1901.

Mellom Leirfossene

Fra dammen på Øvre Leirfoss, som er åpen for ferdsel til fots og på sykkel, kan elva følges på begge sider til Nedre Leirfoss, på vei på vestre side, på en delvis kronglete og glatt sti på østre. Det siste alternativet byr igjen på den spesielle sjarmen og spenningen ved å være omgitt av bare skog og vann. Drøyt midtveis går denne stien over ei fin skogkledt ør. Veien mellom fossene er ikke like idyllisk i dag som for noen år siden, da den gamle, fine veien ble erstattet med en ny og all vegetasjonen på størstedelen av strekningen ble fjernet. Her gror det forhåpentligvis etter hvert til igjen, mens brua over Nedre Leirfoss nok har fått sin endelige form, ei bred betonggate som har ødelagt mye av den nifse følelsen kryssingen ga før. Men stiller vi oss inntil nettinggjerdet i den største vårflommen, kjenner vi gufset og får inntrykk av at også dette er en mektig foss med store krefter.

Fra Nedre Leirfoss til Stavnebrua

Turen på vestsida av elva begynner litt bortenfor «Fossestua», der det skrår en vei ned til granskogen ved elva. Her kommer vi til lak-

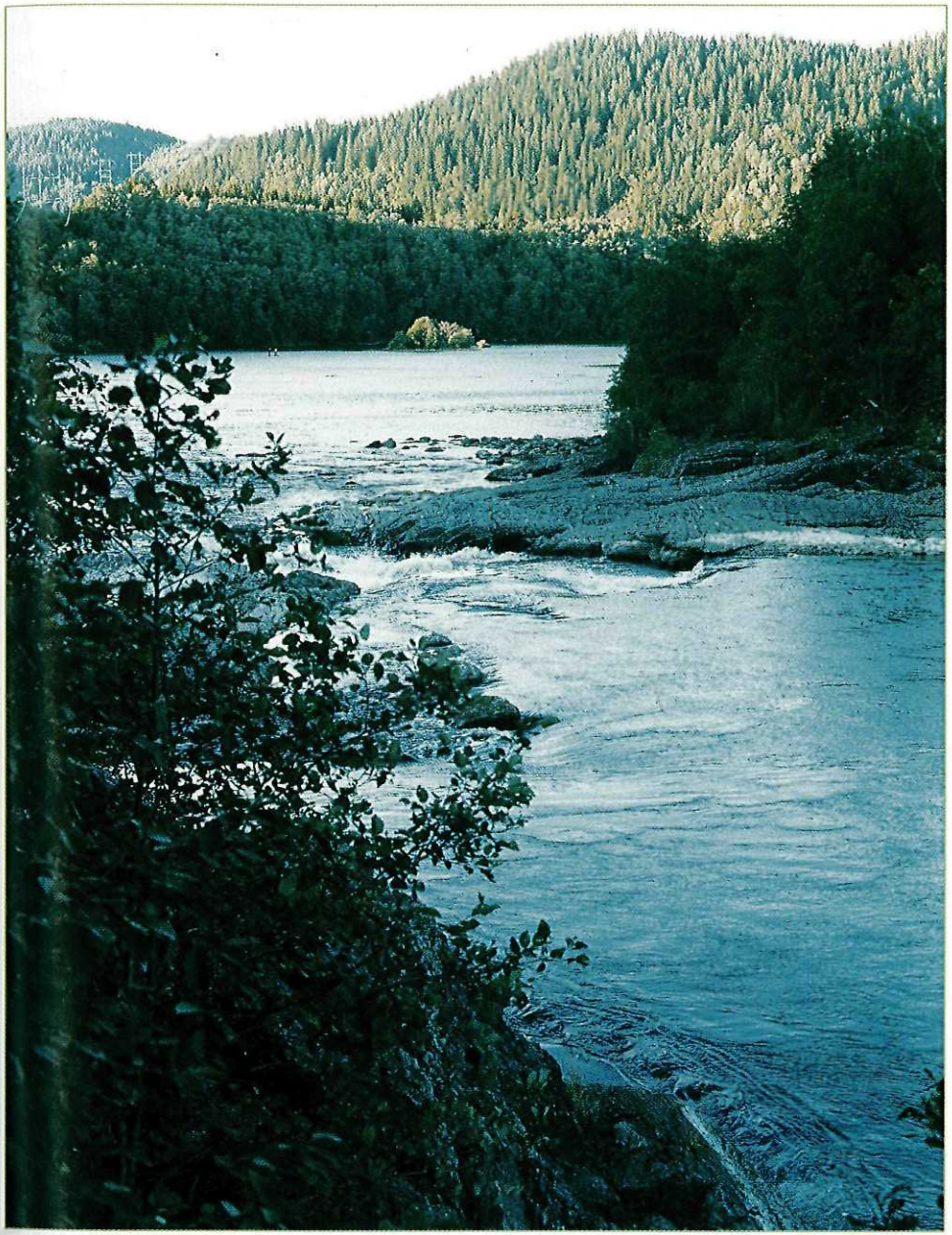

Nordsetfossen driver stri og utemmet ned mot Nordsetgrenda og roligere partier.
Foto: Per Christiansen

sehytta til den nå revne Kroppan-gården, der dronning Elisabeth var på besøk i 1969. Bredden er vanskelig å gå videre, så vi må trekke oss litt inn på land, og så inn på traktorveien som vi følger langs elva ned under Kroppanbrua og inn på sykkelveien som gir nærkontakt med strykene forbi Sluppenbrua og Nydalen, der vi fortsatt ser rester av Nydalens Mølle. Der veien trekker litt unna elva, og sykkelstien sikter seg opp mot Stavnebrua, kan vi ta en tverrvei ned til bredden og igjen være litt «utenfor verden» i det fuglerike skogbandet ned mot elveslyngen ved Valøya. På østsida av Nedre Leirfoss fyller kraftstasjonen den gamle tomta etter kromverket og kobbervalseverket. Så vi må følge bilveien ned bakken til den fine parken, før turveien starter på utfylt stein fra den siste kraftverkstunnelen. Her kan vi gå og sykle tett inntil elva helt ned til Valøya, ja kanskje føles det vel nært når elva går stri. Bortsett fra det første stykket som er preget av industri og lagertomter, kommer vi i fin kontakt med opprinnelig vegetasjon og naturlig elvemiljø. Fra Sluppenbrua blir den smale stien den rene berg- og dalbanen gjennom skogen i den til dels bratte elveskråningen. Svært artig å sykle, men forsiktig må man være (se AS1).

Nidelva gjennom byen

Herfra glir elva rolig mot fjorden, tar rake veien mot sjøen, men må bøye av ved Nidareid og tar en omkrok før den blandes med saltvann og tar slutt. Engang på 1700-tallet så det ut til at Nidelva skulle greie å grave seg gjennom det smale eidet, men hundrevis av soldater klarte med tømmer, stor stein og iherdig innsats å forsterke den utsatte elvemelen. Den siste elveslyngen er den biten av elva de fleste kjenner best. Fra Nidareid kan vi «spøtt» i elva fra seks bruer, og vi kan gå langs den fra Nidarø til Øvre Bakklandet, fra vestom Elgeseter bru over Marinen til Gamle Bybro. Snart blir denne promenaden forlenget langs de skrå villahagene opp til gangbruene. Langs vestsida av Øya, opp til det åpne området ved Stavnebrua, er elva imidlertid vanskeligere å komme på nært hold, stengt inne av jernbanespor og verkstedsområdet på Marienborg. På motsatt side stenger private hager og sykehusområdet, mens vi når ned til bredden langsmed Tilfredshet kirkegård.

Plante- fugle- og dyreliv langs elva

Etter trøndersk målestokk er Nidelva rik på fugleliv, særlig i nedre del av elveløpet. De mange stokkendene er lett å få øye på, men kvinanda er også tallrik. Sangsvanen kan ha vinteropphold flere steder i elva, helt opp til Svean. Et flott syn er det også når en kommer over en hegre på mindre beferda steder langs elva. Av småfugler yrer det i den tette lauvskogen, og noen holder seg trofast til elva året rundt, som fossekallen. Et stort antall svaler forsyner seg grovt av insektene over de lange stille partiene, ikke minst sandsvale som trives godt i de høye sandmelene ovenfor Øvre Leirfoss.

Elg og rådyr finner seg godt til rette i elvekorridoren. Minken har også formert seg godt i mange år, til den nå synes å være på retur til fordel for oteren. En rekke andre arter observeres også jevnlig, som hjort, rødrev, røyskatt, grevling, hare, piggsvin, ekorn, mår - og beveren prøver seg i dette vassdraget også.

Plantelivet preges naturlig nok av den ujevne vannstanden i elva. Av treslag dominerer gråor, som også tåler endel perioder med oversvømmelse. Starrgras og sivaks trives også

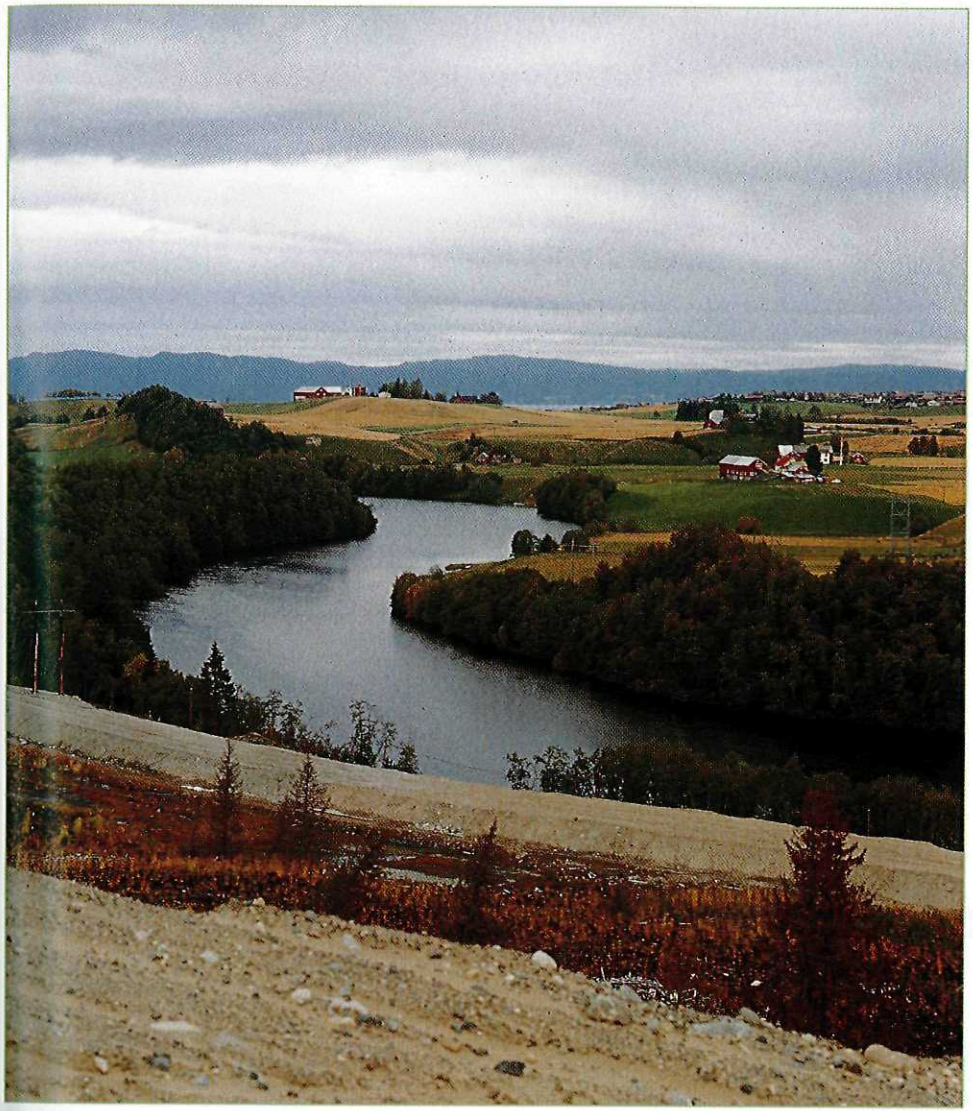

Mellom olderskog og grusmeler slynger Nidelva seg gjennom Tiller og Oppstrinda.
Foto: Per Christiansen

godt under disse skiftende, men hovedsaklig våte forholdene. Se ellers artiklene om dyre- og planteliv i boka «Nidelva», NT-forlag, 1984 og Karl H. Brox: «Fuglene i Trondheim», Bjærum Forlag, 1985.

Per Christiansen